

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.435

О.В. Воронова

кандидат юридичних наук, доцент
Класичний приватний університет

НОВАЦІЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено здійсненню аналізу ознак та умов новації, необхідних та достатніх для вчинення новації.

Ключові слова: припинення зобов'язання, домовленість сторін, збереження правово-суб'єктного складу зобов'язання, двостороння угода, заміна первісного зобов'язання, зв'язок нового зобов'язання з попереднім, новація.

I. Вступ

Новація (від лат. novatio – зміна, оновлення) як правовий інститут зародилась і набула значного поширення ще в римському праві, яке визначало її як договір, що припиняє існуюче зобов'язання шляхом заміни його на інше зобов'язання. Юристи середньовічних держав перейняли практику застосування новації, а дещо пізніше цей інститут було закріплено в багатьох кодифікаціях цивільного законодавства.

В українському законодавстві термін “новація” з'явився з прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р. Стаття 604 встановила: “Зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація)”.

Дослідження, що стосуються цієї теми, обмежуються поодинокими статтями у періодичних виданнях та зачіпають лише невелике коло проблем, зокрема новації у позикове зобов'язання. Так, аналіз правової природи новації боргу у позикове зобов'язання проводився Є.О. Тулицькою [13]. Деякі загальні питання про новацію досліджувалися Т.В. Боднар [4], І.В. Висіцькою [6, с. 56] та іншими вченими.

II. Постановка завдання

Мета статті – здійснити аналіз ознак та умов новації. В юридичній літературі ці категорії розуміються по-різному, часто ознаки називають умовами чи в ознаках визначають наслідки здійснення новації. Так, інколи зазначається, що ознакою новації є припинення всіх додаткових зобов'язань, що забезпечують виконання колишнього зобов'язання [9], тоді як, очевидно, йдеться про наслідки новації.

Таким чином, аналізуючи вказану норму, визначимо ряд умов, необхідних та достатніх для вчинення новації.

По-перше, новація – це спосіб припинення зобов'язання, на що вказує її місце в сис-

темі цивільного права, адже в ЦК України новація закріплена в гл. 50 “Припинення зобов'язання”. Хоч треба враховувати, що новація характеризується подвійною правовою природою, адже вона виступає одночасно підставою для виникнення зобов'язальних правовідносин та підставою їх припинення.

Припинення одного й устанавлення іншого зобов'язання є не тільки послідовними діями, але вони перебувають у причинному зв'язку: колишнє припиняється тому, що передбачається встановити інше; нове зобов'язання встановлюється тому, що передбачається припинити попереднє [7].

По-друге, законодавець особливо підкреслює, що новація можлива лише між тими самими сторонами. Ця ознака є визначальною, адже за її відсутності правова природа нових правовідносин втратить своє значення в частині підстави припинення первісного зобов'язання [8, с. 747].

По-третє, новація є двосторонньою угодою, не випадково стаття, присвячена новації у ЦК України, називається “Припинення зобов'язання за домовленістю сторін”. Здійснюється вона у зв'язку з тим, що мета первісного зобов'язання не реалізована чи реалізована не повною мірою.

Для новації обов'язкова наявність угоди сторін, тобто відсутність спору щодо припинення дії колишнього зобов'язання й щодо умов нового зобов'язання.

По-четверте, виникнення нового зобов'язання пов'язане з попереднім.

По-п'яте, новація спрямована саме на заміну первісного зобов'язання новим, а не на зміну. Нове зобов'язання відрізняється від припиненого, як правило, своїм змістом, хоча й залишається правовим зв'язком між тими ж особами.

Більшість цих ознак новації одночасно є умовами, необхідними та достатніми для вчинення новації, для того, щоб відповідні дії вважались саме новацією. Водночас

умовами вчинення новації є те, що відповідний акт має бути двостороннім правочинним, який вчинений між тими самими сторонами, що й у первісному зобов'язанні.

III. Результати

До умов здійснення новації варто віднести такі:

1. Для припинення зобов'язання новацією нове зобов'язання має пов'язувати тих самих осіб, що й первинне. При новації зберігається правосуб'єктний склад зобов'язання, через що новація не може передбачати зміну учасника правовідносин третьою особою, наприклад, вигодонабувачем.

2. Сторони мають досягти згоди щодо заміни одного зобов'язання іншим. “Домовленість” про новацію, про яку йдеться у ч. 2 ст. 604 ЦК України, – це договір про заміну зобов'язання.

Стосовно новації боргу зазвичай використовується термін “угода”, “домовленість”, а не “договір”. “Договір” і “домовленість” є близькими термінами, адже договір є домовленістю двох або декількох сторін (ст. 626 ЦК України). У цьому випадку терміни “домовленість” і “договір” варто визнати синонімічними [9].

Хоча в літературі справедливо відзначається, що в понятійному змісті “домовленість” за своїм обсягом ширша за “договір” [5, с. 119–120], однак у цьому випадку маємо визнати, що ці поняття є такими, що повністю збігаються [2, с. 18].

З вимоги законодавця про те, що сторони мають досягти згоди щодо заміни одного зобов'язання іншим, випливає ще один принциповий висновок: якщо новація має місце лише за згодою сторін, то вона не може встановлюватися за рішенням суду.

3. Новація вчиняється у формі двостороннього правочину (новаційного договору). Форма цього правочину не визначена у ст. 604 ЦК України. Дискусія у фаховій літературі точиться стосовно питання: чи новаційний договір має відповідати формі первісного договору чи наступного, якщо змінюється тип договору?

Деякі дослідники відстоюють думку, що новаційний договір як угода, що припиняє первісне зобов'язання, повинен вчинятися в тій же формі, що й угода, на підставі якої встановлене первісне зобов'язання. Приміром, якщо новаційний договір припиняє зобов'язання з договору, укладеного в нотаріальній формі, то новаційний (наступний) договір також повинен мати нотаріальну форму [1, с. 44].

Стаття 8 ЦК України дає можливість застосовувати ті правові норми цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини. Це означає, що до інших випадків новації можна застосувати норму ч. 2

ст. 1053 ЦК України, а саме: заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики. Крім того, ст. 205, 210 ЦК України визначають форму правочинів, необхідну для їх дійсності. Оскільки при вчиненні новації виникає нове зобов'язання, то для того, аби воно було дійсним, новацію слід вчиняти у формі, необхідній для нового зобов'язання [6, с. 56].

Таким чином, оскільки у ст. 604 ЦК України відсутня спеціальна умова про форму угоди, що лежить в основі новації, окрім ст. 1053 ЦК України, яка присвячена новації боргу в позикове зобов'язання, що повинна відбуватися у формі, передбаченій для укладання договору позики, то є підстави для висновку, що й у цілому на всі випадки зміни виду договору поширюється зазначена вимога. Мова, таким чином, іде про надання переваги правилу, що належить до нового зобов'язання.

Угода про заміну первісного зобов'язання іншим зобов'язанням (новація) має договірну природу. Новація є консенсуальним, двостороннім та оплатним договором [3, с. 11]. Цей договір має правоприпинювальну природу, є організаційним договором.

Істотними умовами такого договору є: предмет; вказівка на колишнє й нове зобов'язання; вказівка на те, що нове зобов'язання виникає між тими ж особами, що й попереднє зобов'язання; і те, що нове зобов'язання виникає замість попереднього, яке припиняється [14, с. 10].

4. Обов'язковою умовою є наявність наміру сторін вчинити новацію. Про такий намір сторони мають обов'язково зазначити у договорі. За відсутності такого застереження первинне зобов'язання не припиниться, а буде діяти разом з новим.

Тому дуже важливо чітко зазначити у новаційному договорі про наміри сторін щодо припинення первісних зобов'язань, оскільки в судовій практиці трапляються позови, пов'язані з виникненням непорозумінь між сторонами через незрозумілі формулювання у договорі.

Якщо сторони не згадують про таку заміну або іншим способом не виражають явно свою волю її зробити, то будь-яку угоду, що встановлює зобов'язання, варто вважати такою, якою вона і є, тобто або правочином про зміну існуючого зобов'язання, або правочином про створення нового самостійного зобов'язання [15, с. 33].

Вважаємо, що для запобігання визнання схожих до новації відносин, наприклад, зміни договору, слід у ЦК України чітко передбачити за аналогією зі ст. 1273 ЦК Франції: “Новація не передбачається; треба, щоб

воля зробити новацію ясно впливала з акта” [11, с. 378]. Наприклад, було б доцільно доповнити ч. 2 ст. 604 ЦК України абз. 2 такого змісту: “Домовленість сторін про припинення первісного зобов’язання новацією має явно впливати із її змісту”.

5. Однією з істотних умов новації є дійсність первинного зобов’язання, оскільки при новації угода сторін про припинення первісного зобов’язання здійснюється з метою виникнення нового.

Новація передбачає обов’язкову наявність старого зобов’язання, що замінюється новим зобов’язанням. У порядку новації виникає новий борг як заміна старого. Відповідно, недійсність первинного зобов’язання неминуче призведе до недійсності й нового зобов’язання, що впливає з новації.

Тому недійсність нового зобов’язання означає, що сторони залишилися пов’язаними первинним зобов’язанням і новація не відбулася.

Таким чином, новація не може визнаватися дійсною, якщо не дійсне первісне зобов’язання. Така теза, безумовно, правильно відображає існуюче положення закону і, як загальне правило, не викликає заперечень. Новація – це зобов’язання, похідне від первісного зобов’язання, і через це недоліки елементів первісного зобов’язання повинні для неї мати ті самі правові наслідки.

Однак наведене судження навряд чи варто вважати універсальним та застосовувати до будь-якого зобов’язання, що використовується для заміни первісних правовідносин. Наслідком недійсності угоди є реституція, що забезпечує повернення сторін у становище, що існувало до укладання недійсної угоди. Без звернення до суду сторони можуть самотійно узгодити умови реституції за недійсною угодою, оформивши їх як новацію або відступне. Зобов’язання, що виникло, фактично замінить недійсну угоду, визначивши наслідки її недійсності, а укладену угоду не можна буде визнавати недійсною. Ще більш очевидна можливість заміни недійсної угоди новим зобов’язанням тоді, коли первісна угода оспорується. Ознаки недійсності оспоруваної угоди не мають правового значення поки сторона не заявить про це, тому, якщо угода не оскаржена, сторони мають право засноване на ній зобов’язання замінити новим, яке повинне визнаватися дійсним [10, с. 20].

6. Новація передбачає зміну змісту зобов’язання.

У ЦК Російської Федерації (РФ) прямо передбачається необхідність зміни предмета або способу виконання. На нашу думку, позиція російського законодавця надто жорстка, хоч сам факт уточнення того, якими мають бути зміни, щоб визнати домовленість про зміну зобов’язання саме новацією, є загалом правильним.

Але вказівка в п. 1 ст. 414 ЦК РФ на інший предмет і спосіб виконання первісного зобов’язання як кваліфікуючу ознаку новації не охоплює всіх випадків новації. Новацією є також укладання сторонами угоди, що змінює підставу зобов’язання, тобто правову мету, на досягнення якої спрямовані встановлені первісною угодою майнові обов’язки.

Новація, пов’язана зі зміною підстави зобов’язання, має особливе практичне значення. Законодавець у ст. 1053 ЦК України прямо передбачив можливість новації боргу, що має своїм предметом гроші або іншу річ, визначену родовими ознаками, які виникли з купівлі-продажу, оренди майна, підряду або іншої підстави, у позикове зобов’язання.

Вважаємо, що більш точною буде теза про те, що нове зобов’язання виникає між тими самими особами, відрізняючись від попереднього своїм змістом, або виконується те саме, але на інший правовий підставі.

7. Остання умова – допустимість заміни первісного зобов’язання новим. Так, новація щодо відшкодування шкоди життю і здоров’ю буде недійсною, про що міститься пряма вказівка у ст. 604 ЦК України.

IV. Висновки

Таким чином, новація тільки тоді припиняє зобов’язання, коли угода про заміну первісного зобов’язання новим зобов’язанням відповідає всім вимогам закону, тобто укладена в певній, передбаченій законом формі, між сторонами, які залишаються незмінними, досягнуто згоди за всіма істотними умовами установлюваного сторонами зобов’язання й правочин є дійсним.

Новація не допускається щодо зобов’язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров’я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом.

Список використаної літератури

1. Андреев Ю.Н. Новация как способ прекращения обязательства / Ю.Н. Андреев // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 10. – С. 43–54.
2. Бабаев А.Б. Соглашение о новации, предоставлении отступного и прощение долга / А.Б. Бабаев // Законодательство. – 2001. – № 9. – С. 15–21.
3. Бабаев М.М. Отступное и новация в гражданском праве России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.М. Бабаев. – М., 2010. – 20 с.
4. Боднар Т.В. Новація як спосіб заміни договірної угоди зобов’язання / Т.В. Боднар // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2004. – Вип. 212. – С. 56–60.
5. Брагинский М.И. Договорное право: в 4 кн. / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – 2-е изд. – М.: Статут, 2002. – Книга первая: Общие положения. – 848 с.

6. Висіцька І. Новація в цивільному законодавстві України / І. Висіцька // Справочник економіста : ежемісячний спеціалізований журнал. – 2007. – № 5. – С. 55–57.
7. Гражданское право : учебник / под ред. С.П. Гришаева. – М. : Юристъ, 1998. – 484 с.
8. Гражданское право : учебник : в 3 т. / отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – 6-е изд., перераб. и доп. – М., 2005. – Т. 1. – 765 с.
9. Гражданское право : учебник / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – 3- изд., перераб. и доп. – М., 1998. – Ч. I. – 632 с.
10. Мурашко М.С. Новація и отступное: сходство и различия / М.С. Мурашко // Российское правосудие. – 2009. – № 7. – С. 15–20.
11. Саватье Р. Теория обязательств / Р. Саватье. – М. : Прогресс, 1972. – 440 с.
12. Советское гражданское право : учебник : в 2 т. / [Т.И. Илларионова, М.Я. Кириллова, О.А. Красавчиков и др.]; под ред. О.А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1985. – Т. 1. – 544 с.
13. Тупицька Є.О. Новація боргу у позикове зобов'язання за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Є.О. Тупицька. – Х., 2010. – 20 с.
14. Чайка І.В. Прекращение обязательств по основаниям, не связанным с их фактическим исполнением : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / И.В. Чайка. – Волгоград, 2007. – 22 с.
15. Эрделевский А.М. О прекращении обязательств новацией / А.М. Эрделевский // Законодательство. – 2008. – № 1. – С. 31–36.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2013

Воронова О.В. Новація по гражданскому законодательству Украины

Статья посвящена осуществлению анализа признаков и условий новации, необходимых и достаточных для совершения новации.

Ключевые слова: прекращение обязательства, договоренность сторон, сохранение правосубъектного состава обязательства, двустороннее соглашение, замена первоначального обязательства, связь нового обязательства с предыдущим, новация.

Voronova O. The innovation of the civil law of Ukraine

Novation (from Lat. Novatio – change, update) originated as a legal institution and became widespread in Roman law. Novation was defined as an agreement that was stopped by replacement of existing commitments to other commitments. Lawyers of medieval countries have adopted the practice of novations, and a little later this institution was enshrined in many codifications of civil law.

In the Ukrainian legal system the term “novation” appeared when the Civil Code of Ukraine was adopted in 2003. Article 604 in CC of Ukraine established “Commitment is terminated by agreement of the parties to replace the present commitment to the new obligation between the same parties (novation).”

Research relating to this subject, is limited by single articles in periodicals, and take into consideration only a small number of problems, including novations in debt obligations. Thus, the analysis of the legal nature of novation of debt obligations was held by E.O. Tupytskoyu. Some common questions about novation were studied by T.V. Bodnar, I.V. Vysitskoyu and other scientists.

Sometimes notes that feature of novation is to stop any additional obligations to ensure compliance of the former obligations, while obviously is told about the consequences of novations.

Thus, we define a number of conditions necessary and sufficient for the commission of novations.

First, novation is a way of termination of liability, that is indicated by its place in civil law. In CC of Ukraine novation embodied in Art. 50 “Termination of obligation.” Novation is characterized by a dual legal nature. Novation is both rise to binding legal basis and their termination.

Termination of one and installation of another obligation are not only consistent actions, but they are in causal connection: the former one is stopped because another one is set. New obligation is set that means the termination of the previous one.

Second, the legislator emphasizes that novation is only possible between the same parties. This feature is crucial.

Third, novation is a bilateral agreement, so article on novation in CC of Ukraine, it is called “Termination of obligations under the parties' agreement.” Novation is implemented due to the fact that the purpose of the original liability is not implemented or implemented not fully.

Fourth, the emergence of a new liability is related to the previous one.

Fifth, novation is aimed at new replacement of original liability and not at the replacement.

Most of these signs of novation at the same time are the conditions necessary and sufficient for commission of a novation.

Key words: the termination of the obligation, agreement of the parties, the preservation of the nature of the obligation, the bilateral agreement, the substitution of the initial obligation, the connection of new commitments with the previous ones, novation.